

Кузембаєв О.С.,

асистент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ЯК ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Доктрина в праві займає особливе місце. Це зумовлено тим, що впродовж багатьох століть вона була чи не єдиним джерелом права, а нині впливає на законодавчу, правозастосовну, інтерпретаційно-правову діяльність.

Однак в останні часи роль правової доктрини було занедбане, це пов'язане із тим, що й на даний час в українській кримінально-правовій науці побутує точка зору, що відповідь на наукові питання слід шукати в судовій практиці, а не в дослідженні природних законів, на яких засновується право, як це, до речі, робили Г. Гроцій, Дж. Локк, Ч. Беккарія. Все це призводить до того, що відбувається недооцінка ролі доктрини в праві, що є однією з причин того, що закон або застосовується не так, як належить, або зовсім не застосовується. Та більше того, сам по собі кримінальний закон, навіть найкращий у світі, нічого не вартий без належної правової доктрини в головах тих людей, які користуються ним (чи мають користуватися) [1, с. 569-570].

Питання про визнання правової доктрини джерелом права не є новим як для загальної теорії права, так і для науки кримінального права загалом. Так, теоретичне підґрунтя дослідження правової доктрини становлять праці таких вчених-юристів, як С.С. Алексєєв, М.Й. Байтін, О.С. Йоффе, В.В. Лазарєв, П.О. Недбайло, В.О. Котюк, П.М. Рабінович, Ю.М. Тодика, О.В. Зайчук, Л.А. Луць, Н.М. Оніщенко, О.Ф. Скакун. А у контексті досліджень, присвячених аналізу джерел (форм) права взагалі або окремих його різновидів у таких вчених, як В.Б. Авер'янова, С.В. Бошно, С.Л. Зівс, Є.П. Євграфової, М.І. Кагадія, О.М.

Ковальчука, М.І. Козюбри, М.М. Марченко, Н.М. Пархоменко, Р.Б. Тополевського, Д.Ю. Хорошковської та ін.

У країнах загального права, й особливо в Англії, де право споконвічне створювалося суддями-практиками і де науковій доктрині приділялося значно менше уваги, ніж на європейському континенті – у країнах романо-германського права, роль правової доктрини як джерела права традиційно недооцінювалася. В Англії деякі доктринальні праці одержали кваліфікацію авторитетних книг (books of authority): твори Гленвілла, Кока, Бректона та інших мають величезний престиж. Їхнє викладання права своєї епохи мало у судах авторитет, що дорівнює авторитету закону у Франції. На сучасному етапі розвитку правової системи Англії й інших країн загального права думки видатних юристів як такі все ще зберігають досить важливе значення. Значною мірою це справедливо також і стосовно США, де ще наприкінці XVIII ст. значним впливом на правову систему країни й на судову практику користувалася доктринальна праця У. Блекстона «Коментарі до законів Англії» [2, с. 607].

Про роль правової доктрини як джерела кримінального права в науці кримінального права, говорилося досить мало, у більшості випадків, швидше за все це пов'язане, на думку, В. Навроцького з тим, що «головною ж проблемою сучасної української кримінально-правової науки є панування позитивізму як переважаючого підходу до визначення об'єкта дослідження, яким переважно виступає текст кримінального закону» [3, с. 6]. Тобто концентрацією на кон'юнктурних питаннях, що не можуть «вийти» за межі коментування чинного законодавства.

На сучасному етапі розвитку кримінального права України досить актуальним видається питання про можливість віднесення правової доктрини до джерел кримінального права, оскільки через неповноту нормативного регулювання в ряді випадків доктринальні положення відіграють таку ж роль як і кримінально-правова норма, зокрема при визначенні змісту ознак конкретного складу злочину і застосуванні самої кримінально-правової норми.

Наукові дослідження в сфері кримінального права зазвичай розглядаються лише як джерело додаткової інформації роз'яснювального характеру щодо змісту ознак складу злочину, які зафіксовані в нормі кримінального закону. Однак, в ряді випадків результати наукових досліджень в сфері кримінального права України виконують принципово іншу роль, оскільки беруть безпосередню участь у формуванні змістовних ознак протиправного діяння, передбаченого в Особливій частині КК України, і впливають на застосування кримінально-правових норм [4, с. 72].

Наука кримінального права має велике значення не тільки в правотворчому, але й у правозастосовному процесі. Правова норма не в змозі вмістити всю необхідну інформацію, що стосується певного правила поведінки. Найчастіше в норми законодавець включає лише найбільш важливі положення, значення яких пояснюється тільки у відповідних наукових виданнях. Следствием такого підходу є потреба у використанні наукових положень у правозастосовній практиці.

Значення науки особливо велике в питаннях заповнення пробілів у праві, тлумачення норм права. Тому А.В. Мад'ярова обґрунтовано визнає можливість використання доктринальних даних при тлумаченні кримінального закону, якщо ці дані є загальноприйнятими ідеями [5, с. 125].

Роль науки кримінального права в процесі правозастосування пояснюється психологічними особливостями поведінки людини. Часто правозастосовувач, не знайшовши відповіді на важливі питання у джерелах кримінального права, що є офіційними, звертається за роз'ясненнями до науки кримінального права. Є загальновідомим факт, що судді, працівники прокуратури, органів внутрішніх справ і інших правоохоронних органів часто керуються при прийнятті рішень у процесі правозастосування думками та роз'ясненнями, викладеними в різних підручниках, коментарях, навчальних посібниках і т.п.

Відзначимо, що «не можна відкидати породжену практикою форму консультування вченими правозастосовувача (наприклад, посилення сторони

захисту на думку відомих учених про кваліфікацію певного діяння). При цьому інформація, що надана вченими в цьому випадку, не повинна бути обов'язковою для правозастосовувача юридично.

Таким чином, можна сформулювати деякі попередні висновки. Юридична доктрина виступає одним із джерел кримінального права, оскільки сформульовані в її рамках правові позиції:

- 1) формують уяву про зміст тих або інших норм кримінального права;
- 2) є матеріалом для формулювання нових кримінально-правових норм і реалізує наступні функції: а) побудову теоретичної бази для створення норм кримінального права; б) підготовку рекомендацій із застосування норм кримінального права.

Отже, в умовах глибокого реформування правової системи України є необхідним переосмислення традиційних підходів до розуміння системи джерел права. А тенденція до підвищення ролі правової доктрини є характерною для всього сучасного права.

Правова доктрина є найважливішим джерелом кримінального права, причому не тільки розглянутого в історичній ретроспективі, але й сучасного. У цьому зв'язку однієї з актуальних завдань порівняльно-правового дослідження є вивчення доктрини як джерела права, а також аналіз усіх різноманітних форм існування доктринальних положенні і їх вплив на правотворчість і правозастосування.

Список літератури

1. Державотворення і правотворення в Україні [Текст] : [досвід, проблеми, перспективи : монографія] / [Шемшученко Ю. С. та ін. ; ред. Ю. С. Шемшученко] ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. - К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. - 656 с.;
2. Марченко М.Н. Источники права: учеб. Пособие / М. Н. Марченко ; Московский гос. ун-т им. М.В.Ломоносова. Юридический факультет. – М.:

ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. - 760 с.;

3. Навроцький В. Чи перебуває українське кримінальне право в стані кризи? // Юридичний вісник України. - № 37 (741). - 12-18 вересня 2009р. - С. 6-7;
4. Куцевич, Максим Петрович. Місце доктрини в системі джерел кримінального права України // Вісник Київського нац. університету ім.Т.Г.Шевченка.Сер.:Юридичні науки . – 2011 . – Вип.86 . – С. 71-73;
5. Мадьярова А.В. Разъяснения Верховного Суда РФ в механизме уголовно-правового регулирования / А. В. Мадьярова. . – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 405 с.